

Supervīzija veselības aprūpē: tiesiskais un ētiskais regulējums

*Ivans Jānis Mihailovs,
Evija Nagle*

Ikvienam supervizoram, darbojoties veselības aprūpes jomā, ir jāievēro supervīzijas īstenošanai saistošās vispārējās tiesiskās (Mihailovs, 2017, 2020) un ētiskās normas (Mihailovs u. c., 2020), kā arī šajā jomā (tostarp ārstniecības iestādē) akceptētās specifiskās prasības un normas. Tas nozīmē, ka, neskatoties uz profesionālās darbības vidi, supervizoram, piedāvājot savus pakalpojumus, ir saistošas cilvēktiesību, fizisko personu datu apstrādes (konfidencialitātes), patērētāju tiesību aizsardzības, nodokļu, ārstniecību un pacientu tiesības regulējošās un citas tiesību normas, kā arī līgumā vai vienošanās tekstā par pakalpojuma sniegšanu (supervīziju) noteiktais.

Vienlaikus šajā kontekstā ir īpaši izceļams, ka 2022. gada 12. janvārī ir apstiprināts Latvijas Supervizoru apvienības Ētikas kodekss, kura “mērķis ir raksturot supervizoru darba ētikas standartus”, akcentējot supervizora atbildību pret pasūtītājiem, supervizējamiem un viņu organizācijām, pret kolēģiem un Latvijas Supervizoru apvienību, kā arī aizsargāt “supervīzijas lietotājus – supervizējamos un pasūtītājus, no neētiskas un neprofesionālas supervizora rīcības” (Latvijas Supervizoru apvienības Ētikas kodekss, 2022). Šajā kodeksā ir nostiprināti vairāki Eiropas Nacionālo supervīzijas organizāciju apvienības (*Association of National Organisation for Supervision in Europe*, ANSE) 2012. gada 22. septembra Ētikas kodeksa principi (ANSE Ētikas kodekss, 2012), tostarp detalizēti raksturota supervizora profesionālā autonomija un neatkarība, nostiprināta supervizora profesionālā objektivitāte un neitralitāte, konfidencialitāte, izvairīšanās no interešu konflikta, kā arī raksturota izcila prakse.

Būtiski, ka ētisko jautājumu uzraudzība, ētisko pārkāpumu izvērtēšana un iesniegumu izskatīšana ir Latvijas Supervizoru apvienības Ētikas komisijas redzeslokā, kurai ir pienākumus attīstīt ētisko praksi supervīzijas jomā.

Ievērojot minēto, šī raksta pamatuzmanība ir veltīta specifiskiem tiesiskiem un ētiskiem jautājumiem, īstenojot supervīziju veselības aprūpes jomā. Turklāt, raksturojot supervīziju veselības aprūpē, šajā rakstā uzmanības centrā ir ārstniecības

personu, ārstniecības atbalsta personu un citu ārstniecībā iesaistīto personu, kā arī ārstniecības iestāžu vadītāju supervīzija, citam apskatam atstājot pacientu, īpaši ilgstoši slimojošu pacientu vai citu specifisku pacientu grupu, supervīziju.

Supervīzijas izpratne un definīcija

Veselības aprūpē ir daudz profesiju un amatu: ārstniecības personas, ārstniecības atbalsta personas, citas ārstniecībā iesaistītās personas, ārstniecības iestāžu vadītāji, un tas arī nosaka daudzveidīgu izpratni un prasības supervīzijai (arī t. s. klīniskajai supervīzijai, vadītāju supervīzijai). Ir amati, kam dažādos normatīvajos aktos ir noteikts supervīzijas obligātums, piemēram, psihoterapeiti, mākslas terapeiti, sociālie darbinieki, klīniskie un veselības psihologi (kuriem ir obligāta psihologa pārrauga pārraudzība), psihoterapijas speciālisti. Tāpat vairākās profesijās supervīzija ir obligāta studiju procesa komponente – t. s. mācību supervīzija, ko nosaka Ministru kabineta 2009. gada 24. marta noteikumi Nr. 268 “Noteikumi par ārstniecības personu un studējošo, kuri apgūst pirmā vai otrā līmeņa profesionālās augstākās medicīniskās izglītības programmas, kompetenci ārstniecībā un šo personu teorētisko un praktisko zināšanu apjomu” (Latvijas Vēstnesis, 2009, 58).

Tomēr vairākumam ārstniecības personu un ārstniecības atbalsta personu dalība supervīzijās un supervīziju regularitāte šobrīd ir atkarīga no ārstniecības iestāžu vadības nostājas vai no pašu pieņemtajiem lēmumiem (īpaši, ja persona darbojas privātpraksē).

Supervīzija veselības aprūpes vidē var notikt gan individuāli, gan grupā vai komandā. Sesijas var notikt klātienē vai attālināti, tradicionāli koncentrējoties uz praktizējoša profesionāļa zināšanu paplašināšanu un pilnveidi, palīdzot attīstīt klīniskās prasmes, autonomiju un pašapliecināties kā profesionālim, veicinot arī profesionālās (sa)darbības atbilstību veselības aprūpes prakses standartiem un vadlīnijām un nodrošinot kvalitatīvu veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu. Papildus supervīzija var nostiprināt tādas prasmes kā darbs komandā un kopīgu mērķu sasniegšanu, kā arī veicināt vislabāko ārstniecības rezultātu. Efektīvas supervīzijas uzlabo pašsajūtu ārstniecības un citām personām, kuras piedalās supervīzijā, struktūrvienības mikroklimatu un darba kultūru, kā arī pacientu atveseļošanās procesa dinamiku, līdzestību aprūpes procesā un medikamentu lietošanā (sk. 1. attēlu).

Supervīzijas specifika veselības aprūpes jomā:

1. Regulāras supervīzijas var nodrošināt labvēlīgu darba vidi, ļaujot supervīzējamiem pārdomāt savu profesionālo darbību un pārrunāt visas bažas, kas var palīdzēt mazināt grūtības profesionālajā darba sfērā, piemēram, stresu, trauksmi, kā arī fizisku un emocionālu izdegšanu.

2. Supervīzija ir veids, kā ārstniecības personām, ārstniecības atbalsta personām un citām ārstniecībā iesaistītajām personām nodrošināt telpu regulārai un emocionāli drošai saziņai. Tās mērķis ir radīt labvēlīgu, gādīgu un pozitīvu darba vidi problēmu risināšanai un efektīvam komandas darbam, tostarp pilnveidojot ārstniecības procesu un uzlabojot rūpes par pacientu labbūtību.
3. Supervīzija, nodrošinot laiku un telpu, ļauj pārdomāt profesionālo darbību, analizējot lietas, kas ir izdevušās labi vai ne tik labi, un identificēt jomas, kurās vēl nepieciešami uzlabojumi. Tā palīdz uzturēt un pilnveidot izcilo profesionālās darbības praksi. Papildus tam supervīzija var palīdzēt sakārtot lietas, mācīties no kļūdām un izvairīties no to atkārtošanos nākotnē, kas veicina pārliecību un uzlabo pakalpojumu sniegšanu.
4. Supervīzijas atbalsts palīdz identificēt profesionālās darbības nepilnības un grūtības, kā arī izaicinājumus. Identificējot grūtības un aktīvi ar tām strādājot, tiek pozitīvi ietekmēta profesionālā attīstība, palīdzot apzināt profesionālās pilnveides iespējas, meklēt padomus, uzlabot pārliecību un kritisko domāšanu, pilnveidot savu attīstību, kā arī meklēt atbalstu un atsauksmes no kolēģiem, tostarp kopīgi apspriežot iespējamus risinājumus. (*Health & Care Professions Council, 2021*)

1. attēls. Efektīva supervīzija ārstniecības vidē

Kopumā supervīzijai veselības aprūpē ir izglītojoša, atbalstoša un uzraudzības funkcija, nodrošinot labāku ārstniecībā iesaistīto personu darbību un tādējādi uzlabojot pacientu ārstēšanu gan kopumā, gan konkrētam pacientam atsevišķi (Zakriževska-Belogrudova un Mihailovs, 2020).

Vispārējās aprūpes māsu profesionālajā darbībā supervīzijai tradicionāli tiek izdalītas šādas funkcijas: formatīvā jeb veidojošā – iemaņu un prasmju attīstīšanas process, izglītošanās; normatīvā – ļauj attīstīt konsekventāku pieeju pacientu aprūpē, pierādījumos balstītu praksi; atjaunojošā – atbalsts profesionāļiem, kas ikdienā strādā distresa apstākļos (Circenis, 2013).

Līdztekus vairākām veselības aprūpes profesijām ir pieejama specifiska supervīzijas metode, kas ir paredzēta tieši ārstniecības personām, – t. s. Bālinta grupas. Kopš Dr. Maikls Bālints 1950. gadā Londonā (Anglijā) pirmo reizi ierosināja šo profesionālās darba vides metodi, tā pakāpeniski kļuva par obligātu veselības aprūpes mācību kursu Eiropā un Amerikas Savienotajās Valstīs (*Samuel*, 1989). Bālinta grupa koncentrējas uz klīniski profesionālajām ārsta un pacienta attiecībām, papildus palīdzot veselības aprūpes personālam uzlabot spēju izprast pacientu nepieciešamības un efektīvi tikt galā ar viņu emocijām. Darbojoties šajās grupās, uzlabojas klīnicistu empātijas spēja un klausīšanās prasmes, tādējādi palielinās arī izpratne par pacientu problēmu psiholoģiskajām dimensijām (*Sternlieb*, 2020). Ārstniecības personām dalība Bālinta grupās palīdz iegūt padziļinātu izpratni par savām emocionālajām reakcijām saistībā ar pacientiem, kas varētu traucēt profesionālo pienākumu veikšanai. Papildus tam ārstniecības personām mazinās izdegšanas risks un uzlabojas speciālistu pašefektivitāte (*Yang et al.*, 2021; *Otten*, 2017).

Tas viss aktualizē nepieciešamību normatīvajos aktos (piemēram, Ārstniecības likumā) paredzēt visām ārstniecībā iesaistītajām personām darba devēju nodrošinātu iespēju regulāri piedalīties supervīzijās, iekļaujot to profesionālo kompetences pilnveidē, kā arī aktualizēt jautājumu par supervīzijas izpratni veselības aprūpes vidē. Piemēram, sociālajā nozarē ir nostiprinājusies šāda Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noformulēta supervīzijas definīcija: “.. mērķtiecīgi organizēts konsultatīvs un izglītojošs atbalsts sociālā darba speciālistiem viņu profesionālās kompetences un profesionālās darbības kvalitātes pilnveidošanai” (Latvijas Vēstnesis, 2002, 168), kas pilnā mērā neatspoguļo supervīzijas specifiku un fokusu veselības aprūpes nozarē, tāpēc supervizoriem un ārstniecības profesionāļiem paveras plaša diskusiju iespēja, rūpējoties par supervīzijas nostiprināšanu veselības aprūpē.

Supervizora un supervizējamā sadarbība

Lai gan praksē joprojām ir vērojama daudzveidīga supervīzijas būtības izpratne, ir konstatējams, ka supervīzija ir komplicēta sadarbība starp supervizoru un supervizējamo, kas pamatā ir vērsta uz profesionālo atbalstu, supervizējamā attīstību

un kvalitatīvas (profesionālās darbības) prakses nodrošināšanu. Kā jau minēts, tā balstās uz savstarpēju vienošanos vai līgumu, kas var tikt noslēgts starp supervizoru un supervizējamās personas darba devēju vai starp supervizoru un pašu supervizējamo (atbilstoši Latvijas Supervizoru apvienības Ētikas kodeksā noteiktajai korektajai līguma procedūrai).

Ir būtiski, lai šajā sadarbības procesā tiktu ņemti vērā vairāki supervīzijas organizatoriskie (arī finansiālie), tiesiskie un ētiskie aspekti, kas ir nozīmīgi gan labas pakalpojuma sniegšanas prakses attīstības, gan supervīzijā iesaistīto dalībnieku drošības kontekstā. Tāpēc, uzsākot supervīzijas procesu, jāpārlicinās, ka supervizoram ir atbilstoša izglītība, profesionālā kvalifikācija un tiesības supervizēt. Papildus tam jābūt skaidri definētiem savstarpējiem sadarbības nosacījumiem, t. sk. sadarbības noteikumiem grupā – grupas vai komandas supervīzijas gadījumā attiecīgi veidojot uzticības pilnu un drošu supervīzijas vidi. Tas prasa apzināt un izprast, kuras personas piedalās supervīzijās, lai mazinātu duālo attiecību iespējas (kas, nenoliedzami, ietekmē supervīzijas norisi un saturu) un grupas supervīzijā veidotu brīvāku sadarbības vidi.

Raugoties no profesionālās ētikas skatpunkta, supervizoram ir jāspēj kritiski izvērtēt savas kompetences robežas, piemērotību un blakusapstākļus, kuri varētu ietekmēt supervīzijas norisi un kvalitāti, kā arī “jānosaka un jāuztur ētiskas robežas starp profesionālajām, personīgajām un sociālajām attiecībām ar saviem supervizējamajiem” (Latvijas Supervizoru apvienības Ētikas kodekss, 2022), jo supervīzija ir sarežģīts process, kas prasa pārdomātu taktiku, ņemot vērā supervizējamā vajadzības un personiskās īpašības.

Šajā kontekstā ir ņemami vērā jaunākie Grozījumi Patērētāju tiesību aizsardzības likumā, kuri nosaka, ka pakalpojums nav atbilstoši sniegts, kā arī pakalpojuma saņēmēja jeb patērētāja tiesības ir pārkāptas, ja:

- 1) saņemot pakalpojumu, nav ievērota patērētāja izvēles brīvība un viņa izteiktā griba. Šajā gadījumā specifiskais izņēmums ir gadījums, ja persona piedalās supervīzijā atbilstoši darba devēja norīkojumam. Tomēr jebkurā gadījumā ir jāparedz iespēja personai atteikties no dalības supervīzijā un izstāties no grupas, ja šāda dalība tiesisku vai ētisku apsvērumu dēļ nav iespējama;
- 2) nav ievērots līgumslēdzēju pušu vienlīdzības princips un nav taisnīgi līguma noteikumi;
- 3) nav nodrošināta iespēja saņemt vispusīgu un pilnīgu informāciju par pakalpojumu vai tā cenu. T. i., supervizējamam viņam saprotamā veidā ir jāsaņem informācija par supervīziju, tās norises noteikumiem, iespējamām sekām, riskiem, zaudējumiem un ieguvumiem. Tāpat šāda (informētā) piekrišana ietver regulāru dialogu – informācijas apmaiņu starp supervizoru un supervizējamo, turklāt profesionālim jāpārlicinās, ka sadarbības nosacījumi ir

pietiekami skaidri. Vienlaikus supervīzējamajam ir tiesības savstarpējās sadarbības procesā prasīt papildu informāciju, precizēt ielānāto sadarbību, kā arī tiesības no sadarbības atteikties;

- 4) patērētājam sniegts nedrošs vai līguma noteikumiem neatbilstošs pakalpojums;
- 5) līgumsaistības nav pienācīgi izpildītas;
- 6) patērētājam nav dota iespēja realizēt atteikuma tiesības, noslēgta līguma atcelšanas, noslēgta līguma nosacījumu grozīšanas vai citas likumīgās vai līgumiskās tiesības;
- 7) nav izsniegts darījumu apliecināošs dokuments (Latvijas Vēstnesis, 1999, 104/105).

Tādējādi supervīzora profesionālā ētika paredz, ka “supervīzors pirms supervīzijas uzsākšanas izzina supervīzijas pasūtīšanas iemeslu un apstākļus, saprotami izskaidro pasūtītājam un supervīzējamam supervīzijas būtību, mērķus, veidus (individuāla, grupas, komandas vai organizācijas), sadarbības gaitu, iesaistīto pušu atbildību un nosacījumus. Supervīzoram ir jāizskaidro robežas starp supervīziju, konsultēšanu, terapiju, mentoringu, mācībām un citiem profesionālās palīdzības veidiem, ja nepieciešams”, savukārt supervīzējamam ir jāuzņemas atbildība “par patiesu sava darba atspoguļojumu supervīzijas sesijās, par supervīzijas mērķa izvirzīšanu, mācīšanos un attīstību, par savu darbu un lēmumiem” (Latvijas Supervīzoru apvienības Ētikas kodekss, 2022).

Pacientu drošība un labklājība

Pacientu drošība ir viena no veselības aprūpes prioritātēm, jo nevēlamo notikumu biežumu skaits un izmaksas ir augstas. Supervīzijas specifika veselības aprūpē bieži vien ir saistīta ar apstākli, ka tās centrā ir pacients ar konkrētām vajadzībām vai problēmām (plašāk sk. Slokenberga un Olsena, 2022). Tas raisa nepieciešamību supervīzijas laikā uzņemties atbildību par pacienta labklājību. Pacienta labklājības prioritāte – tas nozīmē, ka ārstam galvenais ir atbildība par pacienta drošību un labklājību (Medicīnas ētikas rokasgrāmata, 2016), tostarp veicinot pacientu kvalitatīvāku aprūpi, vienlaikus rūpējoties par personas datu aizsardzību vai citu pacientam būtisku apstākļu neizpaušanu trešajām personām, attiecīgi ievērojot Pacientu tiesību likumā noteikto (Latvijas Vēstnesis, 2009, 205). Šī prioritāte prasa supervīzoram supervīzijas procesā skaidri noteikt un izskaidrot iesaistīto personu savstarpējās sadarbības ietvarus un noteikumus, spēt līdzsvarot dažādas supervīzējamo intereses un vajadzības, tostarp rūpējoties par fizisko personu datu apstrādes noteikumiem un konfidencialitāti, kā arī saglabājot savu personīgo un profesionālo integritāti, neitralitāti un profesionalitāti, izvēloties konkrētai situācijai

atbilstošākas metodes, atbalstīt savus klientus – supervīzējamus, veicinot spēju pašiem pieņemt lēmumus un uzņemties atbildību par situāciju (Latvijas Supervīzoru apvienības Ētikas kodekss, 2022).

Kopumā tiesisko un ētisko normu ievērošana ir ne tikai būtisks priekšnoteikums kvalitatīvai un drošai supervīzijai, bet arī nozīmīga komponente supervīzijas procesā, kas palīdz risināt dažādas komplikētas situācijas (piemēram, dilemmas) profesionālajā praksē, izvēloties supervīzējamā interesēm atbilstošu pamatotu risinājumu.

Avoti un literatūra

Ārstniecības likums. 12.06.1997. Latvijas Vēstnesis, 167/168, 01.07.1997.

Circenis, K. (2013). *Praktizējošu māsu profesionālās dzīves kvalitātes sociālie aspekti un tos ietekmējošie faktori* [Promocijas darbs, Rīgas Stradiņa universitātē]. https://doi.org/10.25143/prom-rsu_2013-08_pd

Eiropas Nacionālo supervīzijas organizāciju apvienība / Association of National Organisations for Supervision in Europe. (22. septembris 2012). Ētikas kodekss.

Health & Care Professions Council. (21. septembris 2021). *Supervision*.

Health & Care Professions Council. (21. septembris 2021). *The benefits and outcomes of effective supervision*.

Latvijas Supervīzoru apvienība. (12. janvāris 2022). *Ētikas kodekss*.

Mihailovs, I. J. (2017). Supervīzijas tiesiskie aspekti. No K. Mārtinsons un S. Mihailova (sast.), *Supervīzija: Teorija. Pētījumi. Prakse*. RSU.

Mihailovs, I. J. (2020). Supervīzijas tiesiskā regulējuma attīstība Latvijas Republikā. No M. Zakriževska- Belogradova (red.), *Supervīzija Latvijā: izpētē pamatota attīstības iespēja*. Biznesa, mākslas un tehnoloģiju augstskola RISEBA.

Mihailovs, I. J., Zakriževska-Belogradova, M., un Rutka, L. (2020). Ētika supervīzora profesionālajā darbībā. No M. Zakriževska-Belogradova (red.), *Supervīzija Latvijā: izpētē pamatota attīstības iespēja*. Biznesa, mākslas un tehnoloģiju augstskola RISEBA.

Ministru kabineta Nr. 268 “Noteikumi par ārstniecības personu un studējošo, kuri apgūst pirmā vai otrā līmeņa profesionālās augstākās medicīniskās izglītības programmas, kompetenci ārstniecībā un šo personu teorētisko un praktisko zināšanu apjomu”. 24.03.2009. Latvijas Vēstnesis, 58, 17.04.2009.

Otten, H. (2017). *The theory and practice of Balint group work: Analyzing professional relationships*. Routledge.

Pacientu tiesību likums. 17.12.2009. Latvijas Vēstnesis, 205, 30.12.2009.

Patērētāju tiesību aizsardzības likums. 18.03.1999. Latvijas Vēstnesis, 104/105, 01.04.1999.

Samuel, O. (1989). How doctors learn in a Balint group. *Family practice*, 6(2). <https://doi.org/10.1093/fampra/6.2.108>

Slokenberga, S., un Olsena, S. (zin. red.). (2022). *Medicīnas tiesības*. Tiesu namu aģentūra.

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. 31.10.2002. Latvijas Vēstnesis, 168, 19.11.2002.

- Sternlieb, J. (2020). Restoring the core of clinical practice: What is a Balint group and how does it help? *Family Medicine*, 52(9). <https://doi.org/10.22454/FamMed.2020.285682>
- Viljamss, Dž. R. (2016). *Medicīnas ētikas rokasgrāmata*. 2. izd. Latvijas Ārstu biedrība. *World Medical Association*.
- Yang, C., Zhou, B., Wang, J., & Pan, S. (2021). The effect of a short-term Balint group on the communication ability and self-efficacy of pre-examination and triage nurses during COVID-19. *Journal of Clinical Nursing*, 30(1–2). <https://doi.org/10.1111/jocn.15489>
- Zakriževska-Belogrudova, M., un Mihailovs, I. J. (2020). Supervīzija un tās specifika dažādās profesionālās darbības jomās. No M. Zakriževska-Belogrudova (red.). *Supervīzija Latvijā: Izpētē pamatota attīstības iespēja*. Biznesa, mākslas un tehnoloģiju augstskola RISEBA.